

Острозька Біблія – це наукова праця, яку на Волині зробили в 1580-х роках, а на Заході такі дослідження здійснять у ХІХ-ХХ сторіччях

Розповідає Рафаїл Турконяк – перекладач Біблії, доктор богослов'я, професор Національного університету “Острозька академія”.

Чи актуальна сьогодні Біблія?

Біблія актуальна завжди. Вона була актуальною за тисячу років до народження Христа і буде актуальною до самого кінця світу. Я думаю, що головне питання не в актуальності самої Біблії, а в тому, чи людина вважає її актуальною. А це залежить від вибору кожного.

Навіщо українцю в ХХІ сторіччі читати Біблію?

Якщо українець не хоче бути християнином – може і не читати. Але якщо людина вірить в Ісуса Христа і називає себе християнином, то читати буде. Бог звертається до нас безпосередньо через Біблію. Ця книга – єдиний спосіб пізнати Його і вивчити те, що Він нам заповідав.

Чи читають Біблію в наші часи?

Люди читають. Я це знаю, бо співпрацюю з Українським біблійним товариством, і ми вже зробили чотири перевидання перекладу з грецької мови. Якби люди не читали, тоді б і не купували, а люди і читають, і купують. Це добре і правильно.

Отже, ваш переклад Біблії продається?

Продається так само, як і Острозька Біблія. Хоча вона є тільки у великому форматі та коштує дорожче.

У чому унікальність Острозької Біблії?

До появи Острозької Біблії 1581 року в нас, у слов'ян, не було повного тексту Біблії.

Ми мали так звані паремійники – книги з вибраними текстами Старого Заповіту для вечірніх служінь. Новий Заповіт був перекладений повністю, і його читали в церкві. Якщо людина приходила на щоденну літургію, то за один рік вона могла почути весь Новий Завіт, крім Апокаліпсиса (були розбіжності в думці щодо авторства Івана). Пізніше книга Апокаліпсису була прийнята в канон, але до богослужбових читань її не включили.

Острозька Біблія – перший переклад Старого і Нового заповітів старослов'янською мовою.

Я знаю старослов'янську, грецьку та єврейські мови. Почав вивчати Острозьку Біблію, порівнюючи з грецькими текстами. Помітив переспів, який зовсім не відповідає текстам. Пізніше я зрозумів, що проблема не в тому, що з Біблією щось не те. Справа в тому, що в мене не було того тексту, з якого вони перекладали. І хоча я планував закінчити вивчення Острозької Біблії протягом року, я витратив добрих тридцять років, щоб знайти всі відсутні тексти.

Де ви їх знаходили?

У 1970-х роках почали виходити поодинокі книги науково критичного видання. На їхній підставі я зрозумів, звідки укладачі Острозької Біблії взяли ці тексти. Острозька Біблія – це наукова праця, яку зробили в 1580-х роках, а на Заході таку зроблять тільки у XIX-XX сторіччі.

В яких університетах ви знаходили ці фрагменти тексту?

Це окремі видання, так звані видання Геттінгена, виходять у Німеччині. Я їх купую в повному обсязі, але не збираюсь їх

доробляти.

Чи є ще в світі народи, які не мають перекладу Біблії своєю мовою?

Я знаю, що є дуже багато перекладів Біблії, але розумію, що не всіма мовами. На жаль, ще є такі народи, які не мають своєї Біблії. Переважна більшість з них – невеликі племена, ізольовані від решти народів.

В яких країнах найбільше перекладають і купують Біблії?

Найбільше перекладів англomовні. Вони мають понад ста видань.

Ми маємо чотири-п'ять видань. За часів Острозької Біблії виходили переклади українською мовою, але то були переклади тільки Нового Завіту.

Перша українська Біблія українською з'явилась в 1903 року. Це була Біблія Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького. У 1950-х роках вийшов переклад Івана Огієнка, 1960-х – Івана Хоменка. І зараз вийшов наш переклад – перший переклад з грецької мови.

До цього всі наші переклади були з єврейської мови. З початку Реформації та виникнення протестантизму з'явилась думка, що тільки єврейський текст є правильним. Але якщо ми візьмемо Новий Завіт, то здивуємось – більшість цитат, які наводить Ісус зі Старого Завіту, були саме з грецького тексту. Ми сподівались, що Він цитував оригінал, але тоді було два оригінали – був грецький оригінал, який вживали приблизно 75% євреїв, та єврейський – 25%. Якщо для Христа обидва тексти були рівноправні, то й нам потрібно обидва читати.

Чи є якась канонічна різниця між текстами, яка би впливала на віру?

Смислових розбіжностей між єврейським і грецьким текстами немає. Якщо в одному тексті сказано «не вкради», то в іншому не буде написано «кради».

Але тексти відрізняються. І я би пояснив це так: якщо нашу зустріч запишуть кілька людей, то ймовірніше за все їх бачення і записи будуть різними. Так само і зі Святим Письмом. Є багато єврейських версій, яких ми не знаємо.

Зараз ми вживаємо знаки в так званій масоретській системі, але якщо я додамлю точки під масоретським текстом, то вийде грецький текст. Ці точки були додані VIII-IX сторіччя після Христа. Оригінальний єврейський текст є без голосних. Тому треба було не тільки вміти читати той текст, а й практично знати його на пам'ять.

2018-й проголошений в Україні Роком Божого Слова. Така ініціатива додасть популярності Біблії в нашій країні?

Чи робить то Біблію популярною? Не знаю. Але вона стає явною. Вона нагадує людям, хто ми є, які є наші основні коріння. Особливо для віруючих вона нагадує, що є головним і чим треба займатись.

Які тексти було вжито для Синодального перекладу та Біблії Огієнка?

Російський Синодальний текст – це дуже цікавий витвір. Його почали робити протестанти у 1850-х роках з єврейської, але їх вигнали та заборонили робити переклад. У 1870-х роках вони домовились з російською православною церквою та продовжили роботу, але додали багато частин з грецького тексту. Фактично, Синодальний переклад – це мішанина грецького та єврейського тексту. Зараз так робити не можна. Навіть якщо змішуєте тексти, треба чітко позначити, звідки вони взяті.

Біблія Огієнка – переклад з єврейського тексту. Рудольф Кіттель – німецький вчений, – зробив наукове видання єврейського тексту, який донедавна вважався найкращим. Огієнко вживав видання Кіттеля, бо це було загальноприйнятим.

Для чого потрібні нові переклади Біблії?

Змінюється мова, й потрібні нові переклади. В Києві ми мали зустріч з норвежцями, які тільки закінчили переклад. Вони сказали, що хотіли тільки підправити старий норвезький текст, а закінчилось тим, що зробили новий. Скоригувати текст важче, тому доводиться робити новий переклад. Бібліїсти кажуть, що потрібно кожні десять-п'ятнадцять років видавати новий переклад, який віддзеркалює мову свого часу.

Над чим ви зараз працюєте?

Над латинським текстом і перекладом з літургії (Мінея, Октоїх). Церковнослов'янська мова є фактично російською мовою XVII століття, але для росіян вона вже чужа. Коли ми приходимо до церкви і чуємо слово на вечірню, не розуміємо його, бо немає нових перекладів зі старослов'янської мови. Так і з Біблією. Завжди буде потреба в людині, яка би дала людям текст, який вони можуть зрозуміти. Тому я і займаюсь перекладом з літургії.

Чи росіяни перекладають вашу Острозьку Біблію російською мовою?

Ні, вони мають російську Біблію з українським текстом. Вони мають Синодальний переклад, Єлисаветинську Біблію церковнослов'янською мовою та неповну грецьку Біблію.

Ви народились у Великій Британії. Що вас так мотивувало стати греко-католицьким священиком і присвятити своє життя такій титанічній праці, як переклади Біблії?

Я змалку любив ходити до церкви і займатися релігійними справами. Моє навчання почалось у малій семінарії, звідти я пішов на богослов'я і став священиком. Пізніше продовжив навчання в Італії та Ірландії, а в 1979 році вступив до монастиря студитів. І дотепер я – монах-студит.

За Острозьку Біблію мене змусив взятись тодішній предстоятель Української греко-католицької церкви Йосиф Сліпий. Єпископи йому написали листа, що є потреба в перекладі з грецького або

церковнослов'янського тексту. Він знав, що я знаю всі класичні мови. Тому доручив мені зробити переклад. Я відмовлявся, але переконати його так і не зміг.

На той час я був в Америці. Я почав працювати й згодом порахував, що за таких темпів я шістдесят-сімдесят тисяч доларів витрачу тільки на зошити та олівці, а вся робота займе 130 років.

Тому я пішов і купив комп'ютер. Він був дорогий, коштував вісім тисяч доларів, за нього можна було купити три автомобілі. Але я розумів, що це був єдиний спосіб. Потім я навчився програмувати, так що я сам писав свої оригінальні програми. Я навіть маю диплом програміста. Я зробив таку програму, що міг писати десятима різними мовами і бачити їх усі на екрані. Але то було тоді, зараз я майже не програмую, бо нові програми дають мені все, що мені потрібно.

Ви запатентували свої перші програми?

Ні. Це була річ, яка потрібна була мені для роботи. Я мав на екрані чотири, п'ять текстів, які я читав в оригіналі.

В якому році почалась робота з Острозької Біблії?

У 1975 році. Проблема була у відсутності необхідного шрифту. Треба було самому зробити церковнослов'янський шрифт. У 2005 році друкування Біблії було завершено.

Ви вже зробили працю свого життя? Про що ще ви мрієте?

Я вже зробив фактично чотири переклади Святого Письма. Тепер я хочу перекласти всі літургічні книги – це моє “перше кохання” – і планую закінчити переклад усіх Міней на 12 місяців. Добру частину з наміченого я вже зробив, але хочу завершити і, думаю, що з мене вистачить.

Є думка, що УГКЦ була би сильніша, якби затвердили вимогу celibату для священників. Яка ваша думка?

По-перше, Господь Бог нікого не змушував до целібату, то яке право ми маємо змушувати? Господь дав свободу. Хто ми є, щоб її віднімати? Це має бути незалежний вибір самої людини. Целібат нічого не дає, але має побічні дії, які ми, на жаль, знаємо в Римсько-католицькій церкві, і навіщо нам це?

Запитання – Максим Балаклицький